

УДК 373.016:811.161.2'271

Л. Попова

ТВОРИ-МІНІАТЮРИ ЯК ЗАСІБ ПІДГОТОВКИ УЧНІВ ДО СКЛАДАННЯ ВЛАСНОГО ВИСЛОВЛЮВАННЯ

Зовнішнє незалежне оцінювання змінило не лише погляд учителів на технологію підготовки випускників до підсумкової атестації, але вмотивувало творчу діяльність школярів, на якій наполягали весь час учителі й науковці, адже останнім завданням став твір-роздум, який є не лише найкращим засобом перевірки правописних і мовленнєвих умінь і навичок учнів, але й вершиною, до якої учень йде протягом дванадцяти років, навчаючись переказувати, розповідати, описувати, міркувати, робити висновки й узагальнення.

Але як підготувати учнів до складання твору, адже засвоювати особливості побудови цього жанру письмових шкільних робіт учні мають змогу лише на уроках розвитку мовлення, а їх так замало. Вирішити цю проблему допоможе систематична робота учнів з творами-мініатюрами.

Проблемі використання мініатюр (текстів, переказів, творів) присвячено не так багато робіт, зокрема статті В. Мельничайка, О. Горошкіної, Л. Мамчур, С. Павленка, Т. Логінова, В. Єлісеєва. Особливості використання лінгвістичних мініатюр на уроках української мови висвітлено в дисертаційному дослідженні Н. Мордовцевої. Проте проблема використання творів-мініатюр з метою підготовки учнів до складання власного висловлювання, на жаль, висвітлена недостатньо.

Мета статті – вивчити наукову, навчально-методичну літературу з порушеної проблеми; проаналізувати поняття *мініатюра*, висвітлити особливості роботи над створенням учнями творів-мініатюр.

Автори Великого тлумачного словника української мови тлумачать мініатюру як „нарис, оповідання і т. ін. або театральна п'єса малого розміру [1, с. 530]”.

Автори „Словника-довідника з української лінгводидактики” визначають мініатюру як невеличку закінчену за формою і змістом творчу роботу, що має завершений цілісний характер, мета якої – дати учням змогу чітко визначити поняття абзацу, частини тексту, видів зв'язку, інтонації цілого тексту відповідно до теми висловлювання, стилю, жанру і типу мовлення [2, с. 83].

Н. Мордовцева тлумачить *мініатюру* як невеликий за обсягом і завершений за формою та змістом текст, що характеризується цілісністю, інформативністю, зв'язністю, має відповідне жанрове й стилістичне оформлення залежно від тієї інформації, яку покладено в його основу. Цієї ж думки й дотримуватимемося й ми в нашому дослідженні.

Роботу над підготовкою до складання твору-мініатюри, на нашу думку, варто проводити таким чином: від засвоєння елементарних

мовленневих понять до їх використання під час створення монологу, від спостережень над текстами-взірцями – до розвитку мовленнєвої майстерності в умовах активних форм комунікації. Отже, особливої актуальності набуває робота над текстами-мініатюрами різної стильової належності як перший етап у роботі над підготовкою школярів до складання власної мініатюри.

На уроках розвитку зв'язного мовлення шестикласники знайомляться з особливостями монологу, типами й стилями мовлення й одночасно на уроках вивчення лінгвістичної теорії вивчають відомості з морфології. З метою з'ясування особливостей морфологічних засобів мови учням пропонуємо для аналізу тексти художнього стилю розповідного й описового характеру. При цьому особлива увага повинна звертатися й на мовленнєве оформлення тексту: визначення теми й основної думки і на їх основі прогнозування загального характеру висловлювання; аналіз стильових і типологічних рис, характеристика ситуації спілкування. Наприклад:

Прочитайте вголос текст. Яке слово або словосполучення з тексту можна використати як заголовок?

Весна – це дивовижне оновлення природи, це свято, це всюдисуще торжество життя. Її ознаки докруж помітні ще задовго до танення снігів, до повсюдного зелен-квіту. Усе наче застигло, притаїлось перед великою переміною.

Рослинний світ весь у тремкому очікуванні. Ще сніги докруж, а верболози вже викинули пухнасті ніжні котики. Ми зламаємо вербові гілки, ставимо їх у воду на столі, милуємось, і трепетні почуття огортають нас, серце сподіваннями повниться (А. Кондратюк).

Знайдіть дієслова, визначте їх час. Яка стилістична роль наявних часових форм?

Завдання до текстів повинні сприяти виробленню в учнів свідомого ставлення до використання мовних засобів, активізувати їхню мисленнєву діяльність, спонукати до власних творчих пошуків, учити орієнтуватися в будь-якій мовленнєвій ситуації, даючи можливість максимально включити особистий досвід дитини.

Наступним етапом роботи з мініатюрами є складання учнями творів малої форми за ключовими словами або початком, що виступає своєрідним стимулом до написання самостійного тексту. Початок мініатюри задає авторську тональність, визначає мовленнєву ситуацію, проте учень має змогу внести в нього власні міркування й почуття. Наприклад,

- *Що в імені моєму?*
- *Ось і прийшла весна. На деревах з'явилися перші бруньки.*
- *Вишня, як наречена, стоїть посеред саду.*

Початком також можуть виступати перші рядки з художніх творів майстрів слова, що визначають відповідну мовленнєву ситуацію, спонукають учнів дотримуватися стилю й жанру, зберігаючи авторську

тональність. Наведемо приклади таких завдань:

Завдання 1. Напишіть твір-мініатюру (6-7 речень) за одним з поданих початків.

- У кожного класу свої клопоти (І. Цюпа).
- Луганцино! Світанок України (Г. Гайворонська).
- Розвидняється, устає сонце зі східного порубіжжя

Луганщини, наповнюючи світлом спершу її доли, а потім і роздолля всієї України (М. Ночовний).

Завдання 2. Складіть твір-мініатюру, використовуючи одне з поданих прислів'їв як початок або висновок.

1. Єдність і братерство – велика сила. 2. Сльозами горю не поможеш. 3. Як дбаєш, так і маєш. 4. Маленька праця краща за велике неробство. 5. Не одежа красить людину, а добрі діла.

Наступним етапом роботи з текстами-мініатюрами стане переказ або редагування тексту і написання на його основі твору-мініатюри. Наведемо приклади таких завдань:

Завдання 1. І. Прочитайте текст мовчки. Відредагуйте його, замінивши виділені прикметники синонімами. З'ясуйте використання в ньому прикметників.

– Який **красивий** сад! Я ніколи такого не бачив, – сказав замріяно Миколка, дивлячись на зимовий сад.

– Красиво!.. – підтримав його Сергійко.

– І що дивно: зима, а дерева все одно **красиві**. Йдеш садом, а здається, ніби ти в **красивій** і **казковій** країні, – зауважив Андрій.

– Тепер ви зрозуміли, чому я так люблю зиму. Взимку все стає **красивим** і **чарівним**, немов хтось **чарівною** паличкою намалював ці **чарівні** пейзажі. Зимовий сад – це й **чарівна**, й **красива**, й **казкова** країна!

1. Прочитайте виразно відредагований вами текст.

*2. Поясніть, якими відтінками значення відрізняються слова **казковий, красивий, пишний, привабливий, чарівний, чудовий, фантастичний**. Чи можуть вони взаємозамінюватися в одному тексті?*

II. Яку казку вам нагадає зимовий сад? Складіть твір-мініатюру (4-5 речень) на тему “Зимовий сад – казковий сад”. Який стиль і тип мовлення ви оберете?

Завдання 2. Прослухайте текст. Доберіть заголовок. Виділіть речення, що виражає основну думку тексту. Запишіть ключові слова й словосполучення.

Про зорі в різних місцевостях є найрізноматніші повір'я. Наприклад, зорі – це діти сонця, уособлювані в образі маленьких хлопчиків. Вони створені Богом для освітлення землі і влаштовані так, що вільно можуть переходити з одного місця на інше. Зорі нерозривно пов'язані з людиною. Так, в деяких районах вважають їх запаленими свічками, і кажуть, що тільки-но хтось народжується, Бог відразу ж

запалює на небі його свічу у вигляді нової зорі. Звідси – вислови: така моя планида або скільки душ живе на землі, стільки й свічок (зірок) горить на небі. Якщо людина веде добродійне життя, то її свіча-зоря горить на небі ясним, чистим світлом. А коли вона веде негоже життя, то її свіча-зоря горить тьмяним, слабким світлом (З книги „Міфи України”).

1. *Стисло перекажіть текст.*

2. *Якою ви уявляєте свою зірку? Як вона вам допомагає? Напишіть про це твір-мініатюру.*

Використання таких завдань зумовлено тим, що переказ або аналіз мають за мету вести учня через переказування чужого тексту як взірця – до творення свого тексту як форми уже власного висловлювання. При цьому основні ознаки переказу мають бути пов'язані з особливостями пропонованого для переказування тексту: його складністю, обсягом, способами сприйняття, завданнями, що ставляться перед учнями в процесі переказування.

Продовженням такої роботи стане написання учнями власних творів малої форми на запропоновану тему. Тематику можуть бути цікаві події під час екскурсії (подорожі), спостереження за явищами природи (перший сніг за вікном, сильний вітер, краплина дощу, що світиться на вікні всіма барвами веселки тощо), переживання й фантазії учнів. Добираючи тему твору, слід враховувати тематику творів, визначену чинною програмою, інтереси й уподобання дітей, вияв художньої пам'яті, здатність до імпровізації, природний хист до слова, конкретність роботи, неформальність стосунків учителя й учнів, психологію сприйняття й розуміння. Школярі із задоволенням пишуть твори малої форми на різні теми: „*Це рання осінь на моїй вулиці...*”, „*Вітер в небі за хмарами гониться...*”, „*Одбився в річці настрій сонця*”, „*Де живе жорстокість?*”, „*Якого кольору слова небо, мати, земля?*”, „*Де живе доброта?*”, „*Людина з шоколаду*”, „*Країна Морозиво*”, „*Де схована душа слова?*”, „*Про що мені розказав сон*”, „*Про що можуть розказати будинки*”, „*Що викликає посмішку*”, „*Чи може плакати Земля?*”, „*Де ховається настрій*” тощо.

Ураховуючи, що більшість учнів недостатньо володіють засобами виразності, не відчують сили слова, мають низький рівень образного й теоретичного (абстрактного, логічного) мислення, учителями пропонувалися завдання ситуативного характеру, спрямовані на розвиток образного мислення (завдання на зіставлення словесних і музикальних образів, твори на різноманітні теми, у тому числі у формі різних фольклорних жанрів; розвиток інтонаційної виразності усного мовлення, творів, які передають настрій, почуття дітей тощо).

Наприклад:

• Уявіть, що Ви – скульптор, проте не звичайний, а казковий. Створіть пам'ятник слову. Подумайте, якому слову вам хотілось би створити пам'ятник і чому? Яким ви уявляєте собі цей пам'ятник і чому саме таким, а не іншим? Складіть усно текст на тему: „Пам'ятник рідному Слову”.

• Спробуйте скласти монолог, у якому б Правда зверталася до Кривди, або Доброзичливість до Жорстокості і навпаки. У монологі намагайтеся розкрити їхні характерні ознаки. А також спробуйте висловити власне ставлення до цих понять.

• Прослухайте грамзапис „Пори року” П. Чайковського. Напишіть твір про весну за враженнями від прослуханого.

• Уявіть, що ти перетворився на будинок, або дзеркало, або м'яч, дорогу, школу, сонце, квітку, сльозу. Перетворившись на такий предмет, розкажи, що ти відчуваєш? Які будуть твої дії? Запиши свої думки у вигляді маленького оповідання або вірша.

Таким чином, робота над творами малої форми стане підготовчим етапом до складання учнями власних висловлювань і повинна проводитися систематично на аспектних уроках.

Список використаної літератури

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і гол. ред. В. Т. Бусел. – Київ ; Ірпінь : Перун, 2001. – 1440 с. **2. Словник-довідник** з української лінгводидактики : словарь / М-во освіти і науки України ; за заг. ред. М. Пентилюк. – Київ : Ленвіт, 2003. – 149 с. **3. Мордовцева Н. В.** Лінгвістичні мініатюри як засіб удосконалення мовної компетенції учнів 5-7 класів : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.02 / Н. В. Мордовцева ; Херсонський держ. ун-т. – Херсон : [s. n.], 2008. – 20 с. **4. Українська мова** : підручник для 6 кл. загальноосвіт. навч. закл. з рос. мовою навч. / О. М. Горошкіна, А. В. Нікітіна, Л. О. Попова. – К. : Знання України, 2006. – 240 с.

Попова Л. Твори-мініатюри як засіб підготовки учнів до складання власного висловлювання

У статті розкриваються особливості побудови учнями текстів-мініатюр; їх види та функціонально-стилістичне призначення при вивченні мовного матеріалу на уроках української мови.

Ключові слова: текст, твір, твір-мініатюра, розвиток мовлення.

Попова Л. Сочинения-миниатюры как способ подготовки учащихся к созданию собственных высказываний

В статье раскрываются особенности создания учащимися текстов-миниатюр; их виды и функционально-стилистическое назначение при изучении языкового материала на уроках украинского языка.

Ключевые слова: текст, сочинение, сочинение-миниатюра, развитие речи.

Popova L. Compositions Miniatures as a Way of Preparation of Pupils to Creation of own Statements

This article throws light on the peculiarities of making texts-miniature by the students; their aspects and functional-stylistic destination while learning material of language at the Ukrainian lessons.

Key words: text, composition, composition miniature, speech development.

Стаття надійшла до редакції 29.05.2012 р.

Прийнято до друку 26.10.2012 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Пентилюк М. І.

УДК 811.161.2:372.46

Н. Правова

ЗНАЧЕННЯ АУДІЮВАННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ПІД ЧАС УСНОГО ПРАКТИЧНОГО КУРСУ

Основною метою навчання української мови в початкових класах шкіл з російською мовою викладання є формування й розвиток комунікативної компетентності з урахуванням можливостей та інтересів молодших школярів [3, с. 92].

Для досягнення зазначеної мети протягом навчання в 1 – 4 класах передбачається розв'язання одного із найважливіших завдань – формування умінь і навичок з усіх видів мовленнєвої діяльності. Усна форма мовлення виявляється у двох видах мовленнєвої діяльності – аудіюванні та говорінні. Тому одним із основних напрямів роботи вчителя на уроках української мови є формування й розвиток аудіативних умінь. Уміння слухати і чути, розуміти сказане лежить в основі володіння мовою.

Важливість і значущість цього напрямку роботи відображена в Державному стандарті початкової загальної освіти, у навчальній програмі з української мови для загальноосвітніх навчальних закладів з російською мовою викладання, де основною визнана мовленнєва лінія. Ця лінія реалізується й у підручниках з української мови для 1 – 4 класів. Першим етапом навчання української мови у школах з російською мовою викладання є усний курс (1 клас). Зміст роботи на цьому етапі навчання української мови орієнтує вчителя на активну цілеспрямовану роботу з аудіювання.

Однак, вивчення практики шкільного навчання свідчить, що вчителями початкової школи із навчанням російською мовою недостатньо усвідомлюються завдання щодо аудіювання та слушність роботи над ним в процесі опанування усним українським мовленням.

Метою нашої статті є з'ясування значення роботи з аудіювання на уроках української мови у 1 класі (усний курс) шкіл із навчанням